

ПОЛІТИЧНА ДУМКА В ЗАКАРПАТТІ КІНЦЯ XIX СТОЛІТТЯ

Важливу роль у формуванні політичної думки в Закарпатті другої половини XIX століття зіграли погляди закарпатських просвітників молодшого покоління. Одним із найактивнішим серед них був Іван Сільвай (1838-1904) – богослов, письменник, драматург, поет, публіцист, політичний мислитель, громадський діяч.

Іван Антонович Сільвай (Уріїл Метеор) народився в с. Сусково (нині Свалявський район) в родині священика-угорця.

Майбутній будитель закінчив Ужгородську гімназію та теологічні відділення Пештської та Ужгородської духовних семінарій. Після закінчення останньої Іван Сільвай служив парафіяльним священиком в різних селах Угорської Русі (Закарпаття): Сускові, Дусині, Тур'їх Реметах, Новому Давидкові [12].

Помер будитель 13 лютого 1904 року в селі Нове Давидкове (нині Мукачівський район), де і похований на церковному кладовищі [6].

Філософсько-політичні ідеї Івана Сільвая вивчені досить поверхнево. Основними дослідниками спадщини мислителя були Федір Аристов, Євген Недзельський, Дмитро Данилюк, Юрій Бідзіля та деякі інші.

Основні філософсько-політичні погляди Івана Антоновича викладені в його поетичній спадщині, а також публіцистичних творах, найголовнішими з яких є “Автобіографія”, “Положение Угорских русских под управлением Стефана Панковича, епископа Мукачевского”, “О современном положении русских в Угрии”, “Люди в железных шляпах” та інші [1].

В творі “Жизнь”, як стверджує Ю. Бідзіля, І. Сільвай на прикладі ліричного героя показує, якими мають бути складові внутрішнього світу людини. Такими складовими є постулати – народ, віра, розум, слава, Бог. Сільвай вважав,

що завдяки поєднанню цих понять людина може досягти усіх піку. Але її ціллю має бути не особиста слава, а краща доля народу [2].

Подібно до Свєсвія, який в праці "Життя Константина Великого" створив образ "ідеального правителя", Сільвай у творі "Ода в честь Его Преосвященства Юлия Фирцака ..." створює образ "ідеальної людини", яка оволоділа своїми пристрастями, підпорядкувала особисте суспільному, для якої вищим понад все є духовний обов'язок і державні інтереси. Цій людині притаманні моральні принципи [3]. Просвітитель вважав, що люди повинні жити не лише заради себе, а заради наступних поколінь [15]. Серед людських вад вчений зокрема виводив пияцтво [15] і надмірне багатство [16].

Рушійною силою всіх суспільних явищ Сільвай подібно до Є. Гартмана і А. Шопенгауера, вважав світову волю [3].

Великого значення у розвитку держав І. Сільвай так само, як Макіавеллі, Монтеск'є і його співвітчизник Духнович, надавав фактору географічного середовища (кліматичні умови, родючість ґрунтів, рельєф, сусідство з іншими країнами) [15].

Що стосується перспектив "угро-руського народу", то І. Сільвай дуже скептично ставився до нього. Мислитель каже, що цей народ подібний "опеленанному нерасторжимими повязками детищу" [15]. Будітель не вірить в можливість цього народу коли-небудь вийти з-під зовнішньої опіки [15].

Вчений каже, що життя цього народу підтримувалося завдяки трьом факторам: "прадедной вере, церкви и церковно-словянскому языку" [15]. Але прогрес у житті "угро-руського" народу може відбутися лише завдяки літературі, яка "в бытии народов не меньше значит как душа в теле" [15].

Будітель чітко називає майбутнє народу, який не має власної літератури, "ему сужено исчезнуть с лица земли, раздробиться по частям, слиться с другими, обогатить собою состав более развитых" [15]. Але при цьому ж вчений обмежує можливості будь-якого народу, говорячи, що він не може

досягнути досконалості тому, що досконалість неможлива [15].

I. Сільвай, як і інші просвітники, розумів роль освіти у житті народу, але критично ставився до системи освіти, що існувала в Угорській Русі в ті часи (особливо на селі) [31].

Іван Сільвай вважав, що “тому народу предстоит блестяча будущность, которому Бог дарует много великих умов” [15]. Свій власний “угро-русский” народ він до таких не відносив, роблячи висновок “что этот народ уже по своей природе рождается крайне бездарным” [15]. Але незважаючи на це Сільвай (угорець за походженням) вважав себе “руским” [15].

Силу “угро-русского” народу просвітитель виводив не з його політичної свідомості. Від неї, за словами Сільвая, цей народ через свою убогість не може нічого отримати і нічого втратити [15]. Сила цього народу на думку вченого полягає у єдності трьох факторів: мови, літератури і церковних обрядів [15].

Будитель відверто заздрить незалежним народам “которым никто и ничто не препятствует пользоваться своими естественными правами” [15], але при цьому говорить, що народ, який не має можливості жити самостійним життям, не є приречений до тих наслідків, які з’являються в результаті агресії та насильницьких завоювань з боку інших незалежних країн [15]. Запорука щастя такого народу полягає в його “политической несознательности и бессилии” [15].

Іван Антонович Сільвай був одним із найактивніших діячів москофільського (русофільського) руху в Закарпатті в другій половині XIX ст. Але на відміну від своїх сучасників (А. Кралицького, Є. Фенцика, О. Митрака та ін.) він, як зазнає Д. Данилюк, не бачив спільноті між русинами Закарпаття і населенням по той бік Карпат [6], а відносив їх у окремий “полуміліонний угро-русский народ” [15], який був “одной веры и одного языка” з росіянами [6].

Сільвай із захопленням описував прихід російських військ на територію Закарпаття в 1849 році, кажучи, що “то время совпадает с пробуждением племенного самосознания на наших Карпатах” [6].

Іван Антонович, так само, як пізніше Альоша Макаричанин [5], заявив про те, що в Угорській Русі немає українського національного руху [6]. “По сю сторону Карпат нет не одного образованного русского человека, который увлекался бы вашою (українською) самостийною правописью и самородными мріями”, – писав він в 1897 році Володимиру Гнатюку [11].

Як і інші москофіли, І. Сільвай різко критикував де-націоналізаторську політику Свято-Стефанської корони щодо “угро-руського народу” [15], а також місцевих впроваджувачів цієї політики [17]. У вірші “Псалом СХХVI” він порівнює їх дії з діями варварів, які рахують місцеве населення за рабів [2].

Незважаючи на духовний сан Іван Антонович так само, як і його сучасник О. Митрак [6], вважав, що щастя для народу можна здобути тільки шляхом боротьби і відкрито за-кликає до неї [6]: “Всякое дело с борьбой приходит. Борьба – знак жизни, аромат жизни, без борьбы нет правдивой жизни, нет победы. Но мы победим, поживем, доживем” [15]. Як відзначає Ю. Бідзіля, І. Сільваю були близькими ідеї російського революціонера-демократа М.Г. Чернишевського, хоча і не в повному обсязі [4].

В творах Сільвая були викладені деякі ідеї, які пізніше лягли в основу “русинофільського” руху [15].

Як стверджує Дмитро Данилюк, дослідники ніколи не могли дати об’єктивної оцінки творчості Сільвая [6]. Українофіли (зокрема В. Бірчак [5]) критикували будителя за його відмову від української мови і несприйняття української національної ідеї.

Москофіли 20-30- років (О. Попов, Є. Недзельський, І. Керча, Г. Геровський) перебільшували рівень його значення в літературі Закарпаття [13].

Радянський дослідник В. Микитась [10] відносився до оцінки його творчості досить помірковано.

До когорти закарпатських просвітників молодого покоління належить також вчений, літератор, церковний і громадський діяч Євген Андрійович Фенцик (1844-1903) [12].

С. Фенцик народився у с. Мартинка (нині с. Мала Мартинка Свалявського району). Навчався в гімназіях Ужгород і Сатмар, та богословському факультеті Віденського університету. Після склачення до смерті служив парохом священиком в різних селах Угорської Русі.

Протягом 1885-1903 років С. Фенцик видавав російськомовний часопис "Листок" – єдиного в той час "руського" видання на Закарпаті.

Свєн Андрійович – автор великої кількості творів різного змісту. На увагу заслуговують його публіцистичні праці в "Листку" та інших закарпатських часописах.

В своїх творах Свєн Фенцик, як служитель культу, виступав за захист християнської релігії і крізь призму цього давав оцінку тим явищам, які відоувалися в суспільному житті нашого краю і світу в цілому на прикінці XIX століття. У з'язку з тим будітель піддає критиці науково-технічний прогрес тому, що "поборники его въ лихорадочномъ состояні стремятся разрушить все святое и божественное, и то все въ приславутое имя прогресса" [19].

Захищаючи релігію, засуджував введення в дію закону про громадські шлюби, мовляв це веде до послаблення в людей віри в Бога (як пастор закликав своїх вірників не відмовлятися від церковного обряду освячення шлюбу) [20].

Продовжуючи що ж тему Фенцик піддає критиці закон про безконфесійність, говорячи що "безконфесійність" затожне пооняття до терміну "безбожність" "ібо тоді яко обявилъ себя безконфесійнимъ), значить такимъ, у кого нѣтъ никакой віри, не можетъ віровати и во Бога, а кто не віруетъ въ Бога, у кого нѣтъ Бога, тоді и есть безбожными, а убийденіе его – это безбожіе" [21].

Велику увагу Свєн Андрійович приділяв ролі духовної інтелігенції в лобі "карпато-руського" пароду. У з'язку з цим наголошує на поганому соціальному забезпеченні духовенства в Австро-Угорщині, на нерівномірність у розподілі матеріальних благ між священиками греко- і римо-католицької конфесій.

Мислитель говорить про те, що серед простого люду послабилася довіра до служителів культу, і шкодує за минулом, коли “мірські люди радушно дружили съ духовенствомъ, уважали, почиталисѧ... дѣла въ селахъ всегда устроились по волѣ священика, такъ какъ никому не приходило и въ мисль сомнѣваться въ его благонамеренії” [19].

У всіх цих “антирелігійних” явищах вчений звинувачує прогрес, але в одночас заперечує думку тих, хто говорити “будто мы (священики – К.К.) любимъ тьму, будто держимъ народ в невѣжествѣ, будто не хотим идти навпередъ” [19]. Фенцик мріє к “чтобъ модерная лихорадочная гоньба за прогрессомъ притихла, чтобы вс узнали, что истинное предспелние состоитъ в убольшении душевного и тѣлесного благобыта народа населенія” [19]. Просвітник вважає, що якщо це відбудеться, то настануть кращі часи і для духовенства [19]. Говорячи про освіту, вчений наголошує на необхідність професійної підготовки учительських кадрів: “необходимо, чтобы учителя предварительно сами снабдилися знаніями, которыя позже должны сообщаты ученикамъ своимъ... добрый учитель долженъ чрезъ всю жизнь учиться” [22]. Фенцик подає своє бачення ідеального вчителя, який має дотримуватися моралі, бути “сомнѣнію не подлежащего образца мыслей” [22] тощо. Фенцик до кінця свого життя залишився на консервативних морально-етичних позиціях, і тому, розглядаючи питання освіти в Угорській Русі, він різко виступав проти можливості викладання чоловіками у жіночих навчальних закладах [22].

Звертаючись до теми громадсько-політичного життя в тогочасному Закарпattі, Фенцик піддає осуду опортунізм в національному питанні деяких представників закарпатської інтелігенції (М. Гомічков, О. Гомічков, В. Гебей та ін. – К.К.). Вчений каже, що “в основаніи оппортунизма лежитъ ложь, – ибо не такъ говоритьи, какъ человекъ чувствуетъ, не такъ дѣлати какъ это нахожу чеснымъ, благороднымъ и спасительнымъ, это разбирай дѣло какъ хочеш – ложь” [23].

Іншим поганим явищем, неодмінно пов'язаним з опортунізмом, вчений вважає корупцію [24]. Він подає своєрідний ланцюг її негативного впливу на суспільство. Фенцик так само, як Т. Джеферсон, вважає, що корупція призводить до того, що чиновники і священики дивляться на свою роботу не як на службу заради блага суспільства, а тільки як на спосіб добування грошей. Це призводить до зневіри в людей. А зневіра в свою чергу призводить до знищення чесності, доброочесності тощо [24].

Є. Фенцик, як більшість його сучасників, належав до представників московільської течії, і тому розглядаючи питання національної приналежності угорських русинів, як говорить один із дослідників творчості вченого професор Д. Данилюк, "об'єднував їх в єдиний "руський народ" [6]. Взагалі сам термін "русин" Фенцик ототожнював з терміном "руський" і протиставляв їх терміну "руфен", який нав'язувався мадярофілами, і не мав, за словами Фенцика, під собою історичної основи [25]. За твердженням Д. Данилюка, Є. Фенцик під "руським народом" розумів усіх східних слов'ян (в тому числі і українців) [6].

Він, як і його попередники, не розумів формування української нації [26], виступав проти вживання української мови, але на відміну від Сільвая та ін., вказував на етнічну спільність русинів по обидва боки Карпат [27].

Євген Фенцик – був одним з небагатьох громадсько-політичних діячів свого часу, який вголос заявив про важкі умови життя угорських русинів: "Наші народи бедені, оні не живеть. А тільки прозябаєте, его гражданственность равняется почти нулю" [28].

Вчений наводить декілька причин такого стану речей, однією з них він вважає "равнодушіє интеллигенції к судьбам народа" [29].

Іншу причину, як стверджує вчений і літературознавець В. Бірчак, Фенцик бачив в самому народі [5]. На думку Є. Фенцика, як зазначає інший дослідник Д. Данилюк, народ не підприємницький, неосвічений, позбавлений радості життя, топить своє горе в чарці горілки [6].

До причин поганого становища русинів Фенцик відносить також "разного рода злоупотреблення и сдирики, кото-риму подвергаются наши люди со стороны бессовестных сельскихъ настоящѣй бирововѣ и новтарашей" [30].

За твердженням Д. Данилюка, будитель причини всіх бід зводить до одного – нема кому заступитися за інтереси народу [6].

Дійшовши висновку, що духовна інтелігенція вже вичерпала свої можливості, Фенцик говорить, що заступником народу може бути лише світська інтелігенція нового покоління, тому що стара інтелігенція (угорські чиновники, русини за походженням) "изъ малодушія отреклася не токмо своего народа, – но и къ вѣрѣ сдѣлалась холодною" [29].

Виховання нової мирської інтелігенції, на думку Є. Фенцика, повинно починатися з виховання релігією, необхідно "малютку вести въ храмъ божій, чтобы любовь ко обряду своему глубоко и неизгладимо вкоренилась в серце его, нужно обучивати его въ нежной юности прежде всего своему матернему языку, давъ въ руки азбуку и непрестанно говорить къ нему, что вѣра и просвѣщеніе единственно въ состояніи поставить милое отечество въ благое положеніе, въ праздномъ отъ школы времени повторити надо возрастающему юношѣ предреченныя" [29].

Залишаючись на консервативних позиціях стосовно науково-технічного прогресу Фенцик все-ж-таки говорить, що якщо русини не будуть розвиватися, йти вперед, то "позостанемъ въ лѣтаргическомъ снѣ безделія... нашъ и такъ отягощенный народъ и напослѣдокъ впадетъ со своимъ имуществомъ во власть бездушныхъ піявицъ" [29].

Як висновок, просвітник говорить, що "наша (інтелігенції – К.К.) апатія буде причиною народного и собственаго нашего паденія" [29].

Фенцик виступав за соціальну рівність і справедливість. Шляхами досягнення цього він вважав розвиток торгівли, освіти [6], відкриття по селам культурно-освітніх товариств [29], але ні в якому разі не шляхом насильницьких пе-

Фенцик відкидав соціалістичні погляди тому, що вважав, що вони загрожують існуванню порядку на землі і пануванню релігійного світобачення. Соціалістичні ідеї він ототожнював з "безбожием". Але тим не менше він так само, як соціалісти-утопісти (зокрема Ш. Фур'є), вбачав основою суспільного розвитку працю [7].

Гворча спадщина Евгена Фенцика в різні часи зустрічала різні оцінки з боку дослідників.

Євменій Сабов в 1926 р. сказав, що Фенцик своєю працею врятував літературну культуру Закарпаття від повної денационалізації [14]. Солідарний з ним був російський вченій Федір Аристов, який в 1928 році писав, що після смерті Фенцика суспільне життя в нашому краї завмерло, тому що населення втратило талановитого і стійкого керівника та захисника [1].

Позитивну характеристику діяльності будителя давав в 1929 році Павло Федор, який стверджував, що Фенцик протягом 33 років вів боротьбу проти денационалізації народу і рятував те, що ще можна було врятувати [18].

Українофіл Володимир Бірчак хоча і критикував Фенцика за відмову від української мови, але тим не менше заявляв, що його постать в історії краю мала таке ж значення, як і постать О. Духновича [5].

Вчений з української діаспори в Америці Поль-Роберт Магочій в своїй праці "Формування національної самосвідомості: Нідкарпатська Русь (1848-1948)" дав об'єктивну оцінку як позитивним, так і негативним моментам в творчості будителя [9].

На відміну від вищезгаданих авторів радянський дослідник Іван Коломієць применшував роль Фенцика, називаючи його виразником ідеології кліріко-монархічних кіл [8].

Та як би там не було, але з упевненістю можна сказати, що філософсько-політична спадщина Івана Сільвая та Свена Фенцика мала як свої позитивні, так і негативні сторони. Висуваючи деякі ідеї, вони не помічали вимог часу, відставали від своїх сучасників, але в деяких поглядах були новаторами.

В наш час творчість будителів потребує нового, не-

1. Аристов Ф.Ф. Литературное развитие Подкарпатской (Угорской) Руси. си. – М., 1995. – С. 43.
2. Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. – Ужгород, 1999. – С. 158.
3. Данилюк Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.). – Ужгород, 1997. – С. 211.
4. Бідзіля Ю. Сільває слово про Бога і священне письмо // Календар «Просвіти» на 1993 рік. – С. 62-63.
5. Бідзіля Ю. Про особливості класицизму Івана Сільвай та його стильові пошуки у жанрі оди. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія. № 3. – Ужгород, 1998.
6. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава, 1957. – С. 80.
7. Там же. – С. 193-208.
8. Сильвай И.А. Миллионер. // Месяцелов на 1904 г. – Унгвар, 1903. – С. 327.
9. Бідзіля Ю. Про особливості класицизму Івана Сільвай та його стильові пошуки у жанрі оди. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія. – № 3. – Ужгород, 1998.
10. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава, 1957. – С. 79.
11. Там же. – С. 78.
12. Там же. – С. 78.
13. Там же. – С. 78.
14. Там же. – С. 78.
15. Там же. – С. 79.
16. Там же. – С. 79.
17. N.N. О современном положении русских в Угрии. // Славянский сборник. – Т. 1. – С.-Петербург, 1875. – С. 51-54.
18. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава, 1957. – С. 80.
19. Там же. – С. 80.
20. Там же. – С. 83.
21. Там же. – С. 83.
22. Там же. – С. 83.
23. Там же. – С. 78.
24. Там же. – С. 83.
25. Там же. – С. 83.
26. Данилюк Д. Названа праця. – С. 210.
27. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава, 1957. – С. 78.
28. Данилюк Д. Названа праця. – С. 210.
29. Там же. – С. 207.

30. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Ужгород. 1937. – С. 181.
31. Данилюк Д. Названа праця. – С. 210.
32. Народний календар на 1937 год. – Ужгород. 1936. – С. 79.
33. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава. 1957. – С. 343-351.
34. Сильвай И.А. Положение Угорских Русских под управлением Стефана Шандоровича, епископа Мукачевского // Славянский сборник. Т. I. – С. Петербург. 1875. – С. 88.
35. Бадзя Ю. Сільва є слово про Бога і священне письмо // Календар "Просвіти" на 1993 р. – С. 62-63.
36. Данилюк Д. Названа праця. – С. 224.
37. Там же. – С. 208.
38. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава. 1957. – С. 403.
39. Бадзя Ю. Боротьба І.А. Сільва проти денационалізаторської політики на Закарпатті у другій половині XIX ст. // Тези доповідей 1-ї народношевської науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкя 17-18 листопада 1989 року. – Ужгород. 1989. – С. 35.
40. Сильвай И.А. (Уриил Метеор). Избранные произведения. – Братислава. 1957. – С. 78-79.
41. Данилюк Д. Названа праця. – С. 211.
42. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Ужгород. 1937. – С. 128.
43. Попов А.В. Карпаторусские писатели. – Мукачево. 1931. – С. 71.
44. Микитась В. Гадюка могутнього дерева. – Ужгород. 1971. – С. 73.
45. Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. – Ужгород. 1999. – С. 173.
46. Фенцик Е. Прогресс и наше духовенство // Листок. – 1885. – 15(27) ноября.
47. Фенцик Е. Впечатления по поводу введение въ жизнь гражданского брака // Листок. – 1895. – 15 ноября.
48. Фенцик Е. Безконфесийность // Листок. – 1895. – 1 ноября.
49. Фенцик Е. Прогресс и наше духовенство // Листок. – 1885. – 15(27) ноября.
50. Фенцик Е. Прогресс и наше духовенство // Листок. – 1885. – 15(27) ноября.
51. Там же.
52. Там же.
53. Фенцик Е. Наши дядки и учителя // Листок. – 1885. – 13(25) декабря.
54. Там же.
55. Там же.
56. Фенцик Е. Оппортунизм // Листок. – 1886. – 15(27) января.
57. Фенцик Е. Коррупция // Листок. – 1895. – 15 января.

58. Там же.
59. Данилюк Д. Названа праця. – С. 213.
60. Фенчик Е. Рутены // Листок. – 1886. – 1(13) февраля.
61. Данилюк Д. Названа праця. – С. 213.
62. Фенчик Е. Великоруссы // Листок. – 1889.
63. Фенчик Е. О славянах // Листок. – 1900.
64. Фенчик Е. Нищие духом // Листок. – 1895.
65. Фенчик Е. Наше равнодушіе одна изъ причинъ бѣдности нашей // Листок. – 1886. – 15(27) февраля.
66. Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Ужгород. 1937. – С. 145.
67. Данилюк Д. Названа праця. – С. 213.
68. Фенчик Е. Об'єдиненіе нашего народа // Листок. – 1885. – 1(13) ноября.
69. Данилюк Д. Названа праця. – С. 213.
70. Фенчик Е. Наше равнодушіе одна изъ причинъ бѣдности нашей // Листок. – 1886. – 15(24) февраля.
71. Там же.
72. Там же.
73. Фенчик Е.. – 1886. – 15(27) февраля.
74. Данилюк Д. Названа праця. – С. 216-217.
75. Фенчик Е. Наше равнодушіе одна изъ причинъ бѣдности нашей // Листок. – 1886. – 15(27) февраля.
76. Данилюк Д. Названа праця. – С. 218.
77. Карпатский свѣт. – 1932. – № 4. – С. 1296.
78. Сабов Е. Речь по случаю открытия памятника Владимира-Евгения Андрееви ча Фенцика, 16 мая 1926 года в столичном граде Ужгороде. – Ужгород, 1926. – С. 7.
79. Аристов Ф.Ф. Литературное развитие Подкарпатской (Угорской) Руси. – Москва, 1995. – С. 44.
80. Федор П. Очерки карпато-русской литературы. – Ужгород, 1929. – С. 38.
81. Бірчак В. Названа праця. – Ужгород, 1937. – С. 145-146.
82. Коломиец И.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия.- Т. 2. – Томск, 1962. – С. 486.